

УДК 008:130.1

DOI: 10.30840/2413-7065.3(88).2023.288079

ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ФАКТОР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Артем КОЛЮБАЄВ*orcid.org/0009-0004-1048-7251*

здобувач Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Анотація. На сучасному етапі глобалізації найбільшій увазі потребують дослідження основних аспектів соціокультурних змін, пов'язаних з проблемами самовизначення людини, опосередкованими духовними, ментально-ціннісними, етнонаціональними, інформаційними трансформаціями, що актуалізує необхідність формування толерантного ставлення до інших культур за умови збереження власної етнонаціональної ідентичності та культурної окремішності. Крім того, питання збереження національної ідентичності як окремої особистості, так і народу фундаментально пов'язані з ціннісно-моральними настановами культури, її національними трансформаціями. Для української поліетнічної культури проблема збереження власної самототожності, опосередкованої трансформацією ідентичності на індивідуальному рівні, особливо в умовах глобалізаційних викликів і антинацій, є чи не однією з найбільш актуальних.

Активні процеси культурно-інформаційної глобалізації розмивають підвалини культурної самототожності, а найбільше – традиції і мову. Домінуючими негативними викликами у вітчизняній мовній сфері є міграція і полікультурність, що провокують перемішування, перетин вітчизняних кордонів іномовними зразками. Своєрідність духовної етнонаціональної культури щонайбільше відображається в традиційних цінностях, які виконують роль ідеальних культурних конструктів. Їх руйнування призводить до закономірного опору, оскільки вони важко піддаються глобальному натиску почасти радикального індустріалізму.

Ключові слова: інформаційно-культурна глобалізація; інформаційне суспільство; глобалізація культури.

PRESERVATION OF UKRAINIAN CULTURAL IDENTITY AS A FACTOR OF STATE-BUILDING

Artem KOLIUBAIEV*applicant of National Academy of Culture and Arts Management*

Annotation. At the current stage of globalisation, study of the main aspects of socio-cultural changes related to the problems of human self-determination, mediated spiritual, mentally valuable, ethnonational, information transformations, which actualize the need to form a tolerant attitude towards other cultures under the condition of preserving own ethnonational identity and cultural individuality, is required. In addition, the issue of preserving the national identity of both an individual and a nation is fundamentally related to the value and moral guidelines of culture, its national transformations. For the Ukrainian polyethnic culture, the problem of preserving own self-identity, mediated by the transformation of identity at the individual level, especially in the conditions of globalisation challenges and anti-nations, is perhaps one of the most urgent.

Active processes of cultural and informational globalisation are eroding the foundations of cultural identity and, most of all, traditions and language. The dominant negative challenges in the domestic

© Колюбаєв А.

language sphere are migration and multiculturalism, provoking mixing and crossing national borders with foreign language samples. The uniqueness of the spiritual ethnonational culture is mostly evident in the traditional values that play the role of ideal cultural constructs. Their destruction leads to natural resistance, as they are difficult to influence by the global onslaught, partly driven by radical industrialism.

Key words: *informational and cultural globalization; information society; globalization of culture.*

Постановка проблеми. Серед дослідників глобалізації дедалі частіше постулюється думка, що більшість сучасних цивілізаційно-трансформаційних проблем надто тісно пов'язані з кризою ідентичності. Питання національної ідентичності фундаментально поєднані з духовністю, а відповідно – з ціннісно-моральними настановами, які відображені у системі національної культури. Позаяк у процесі своєї життєдіяльності кожна спільнота виробляє власні культурні коди, які вважають основною символічною ознакою буття нації та характеризують її становлення від зародження як ще неусталеної культурної спільноти до майбутніх трансформацій. За цих умов саме культура стає інтегруючим чинником, який сприяє досягненню консенсусу щодо майже всіх питань суспільного життя, а відповідно – забезпечує цілісність, унеможливує стагнацію, розпад та дезінтеграцію країни.

На державному рівні утверджується розуміння, що глобалізація для культури має значний трансформаційний потенціал завдяки розширенню творчих здібностей людини та суспільства, інтеграції життєвих цінностей, обміну культурними надбаннями, інтенсифікації світових інформаційних потоків тощо. Водночас глобалізація – це процес, який супроводжується культурними зіткненнями і суперечностями, провокує інформаційні війни, маніпуляції зі свідомістю громадян, насадження

чужих цінностей і світогляду. Також глобалізація зумовлює проникнення безнаціонального культурного продукту, який часто є сумнівною культурною та духовною цінністю.

Аналіз джерел досліджень і останніх публікацій. Про актуальність дослідження сучасних процесів глобалізації як явища багатоаспектного, багатофакторного, багатовимірного, яке, зокрема, проявляється у сфері культури, свідчать праці таких відомих зарубіжних дослідників, як Г. Аніліоніс, З. Бауман, У. Бек, Д. Гелд, Е. Гідденс, Ж. Дерріда, М. Кастельс, Ф. Кессіді, Дж. Лалл, Р. Робертсон, Й. Терборн, Е. Тоффлер, С. Гантінгтон та ін.

Культурні трансформації ХХ ст. викликали особливий інтерес у представників Франкфуртської школи Т. Адорно, Ю. Габермаса, Г. Маркузе, Е. Фромма та ін.

Складність і неоднозначність процесів глобалізації відображена у великому масиві українських напрацювань з філософії, антропології, екології, культурології, соціології, історії, політології, економічної теорії, інформатики та інших наукових дисциплін. Так, дослідженню глобалізації та її наслідків присвятили свої міждисциплінарні дослідження такі українські вчені, як А. Ареф'єва, Ю. Богуцький, І. Алексеєнко, В. Бойко, П. Герчанівська, В. Ільїн, В. Клочко, Г. Ковальова, М. Козловець, С. Кримський, В. Личковах, О. Мозговий,

Л. Ороховська, О. Рубанець, А. Ручка, С. Терно та ін.

Мета статті – визначити основні глобалізаційні поняття, які проектуються в сферу культури та найбільше впливають на трансформацію національно-ментальних цінностей, у контексті єдності етнокультурної ідентифікації та інтегративності, проаналізувати наслідки інформаційно-культурної глобалізації; виокремити і проаналізувати основні чинники формування та збереження ментально-ціннісної ідентичності в умовах подання антиномій глобалізації і переходу до глокалізації української культури.

Виклад основного матеріалу. Для української культури питання збереження власної самототожності в умовах глобалізаційних викликів є чи не найбільш актуальним, що породжує безліч проблем та необхідність окреслення і розробки завдань з їх вирішення в контексті цивілізаційних трансформацій. Ні в кого на сьогодні не викликає заперечення той факт, що нині Україна переживає складні часи ідентифікаційної кризи, ознаки якої найбільш чітко проявляються насамперед на рівні загальнонаціональної ідентичності. Її відсутність призводить до конфліктів, з одного боку, на рівні всієї держави, а з другого – на рівні регіональних спільнот, провокуючи часто незрозумілі вимоги щодо мовних, етнокультурних та інших запитів. Загрозливим наслідком кризи ідентичності можна вважати й відсутність гармонії між загальнонаціональними та приватними інтересами окремих груп населення, що стає підґрунтям міфотворчості про загрозу їх етнічній ідентичності та відриву цілей держави від реальних потреб та інтересів населення.

Останнім часом в українському соціумі активізувалася ще одна тенденція, яка проявляється в почасті надмірній увазі окремих груп населення до національно-ідеологічних пріоритетів замість сповідування раціонально-прагматичних цілей, які сьогодні стоять перед українським суспільством. Власне, неналежна увага до формування національно-державницької ідеології упродовж багатьох років незалежності і викликала суперечність між національними цінностями та глобалізованим світосприйняттям, що у свою чергу спровокувало незрозумілість її основних пріоритетів. Тому спробуємо спочатку виокремити основні аспекти та явища, які, на нашу думку, можна на сьогодні вважати основними чинниками збереження національної самототожності, що потребують найбільш прискіпливої уваги та своєчасного реагування. До них ми відносимо:

- збереження і розвиток основних ідентитетів, які становлять основу самототожності кожної національної культури, серед яких найбільш актуальними для української культури є національні мова та традиції;
- збереження національної культурної спадщини, традиційної народної культури, зокрема всіх етнічних спільнот, які проживають на теренах нашої багатонаціональної держави;
- формування інтегративної ідеології як запоруки ідеаціональної єдності, що тісно корелюється з таким поняттям, як національна ідея;
- формування розвиненої системи полікультурної освіти, що є опосередкованою необхідністю узгоджувати різноманітні культурно-регіональні інтереси на основі виховання толерантності, формування принципів міжкультурного

діалогу та політики мультикультуралізму.

Саме завдяки культурі та продуманій політиці в гуманітарній сфері формуються основні ідентитети, які становлять основу етнонаціональної ідентичності як окремої людини, так і всієї культурної спільноти. Недарма, як слушно зауважує академік С. Кримський, розвиток культури – це найважливіший засіб збереження національної самоідентифікації. Саме культура розвиває особистість та формує людей і нові покоління. Через культуру «проходить головна магістраль національної ідентифікації. Звичайно, велике значення має державний чинник – національний суверенітет, національна політика, але ці питання наразі починають поступатися культурним процесам» [4, с. 4].

Чи не найбільше в сучасних умовах глобалізації страждають такі ідентитети, як традиції та мова. Формування інформаційного суспільства, яке у свою чергу визначило активізацію та напрям руху глобалізаційних процесів у дещо відмінному від традиційного розуміння руслі, спровокувало виникнення такого нового феномену сучасності, як інформаційно-культурна глобалізація. Саме остання, на нашу думку, щонайбільше спровокувала неоднозначні та почасти негативні трансформації, які нині загрожують розмиванням традиційних підвалин культурної самототожності, провокуючи виникнення на їхньому місці нових суперечливих поєднань у формі своєрідних міксів різних ментальних цінностей.

Перший негативний наслідок інформаційно-культурної глобалізації – трансформації у мовній сфері. Саме національна мова, як відомо, з

одного боку, слугує засобом ідентифікації (співвіднесення) людини з певним культурним середовищем, а з другого – дає змогу останньому визначати своє позиціонування серед інших культурних спільнот у світі. Тому для людини рідна мова інколи стає чи не останнім прихистком в аморфному і роздрібленому суспільстві, яке здригається під впливом чужих ідентитетів, почасти сильніших, а відповідно таких, які мають більше важелів для дестабілізації тих культурно-ціннісних норм і приписів, які склалися не одне століття. На жаль, нині вони дійсно дедалі частіше потрапляють під загрозу не лише розмивання, а й знищення.

Принагідно зазначимо, що найбільш ґрунтовно проблеми трансформації національної ідентичності в умовах глобалізації розглянуті українським дослідником М. Козловцем у монографії «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» [2]. Так, М. Козловець, спираючись на висновки низки інших дослідників, обґрунтовує власну думку про те, що мова за своєю природою не може бути предметом оперативного вибору (Е. Ренан); це «дім буття», «найінтимніше лоно культури», природне психологічне середовище буття людини, мисленнєве «повітря», яким дихає і в якому живе її свідомість (М. Гайдеггер); основа духовності народу, міцна й надійна опора самоусвідомлення особистості, імпульс творчого самовираження людини не тільки в національній культурі, а й у світовій цивілізації (О. Ангархаєв); як підґрунтя ідентичності – унікальна здатність консолідації спільнот в єдиний соціум [2, с. 451–452]. Вмирання мови, констатує дослідник, означає для етносу загибель навколишнього

інтелектуального середовища, а для всього людства – втрату одного із способів сприйняття світу [2, с. 453].

Звичайно, у світі існує безліч країн, які мають декілька мов, визнаних як офіційні. І це зрозуміло, адже 6 тисяч мов не можуть стати ідентифікаційним показником для близько 200 країн, які сьогодні функціонують на мапі світу. Та й основні сутнісні характеристики глобалізації – інтеграція, мультикультуралізм, космополітичний характер – не можуть не викликати перемішування народів та перетин державних кордонів іншими мовними зразками.

Як зазначає українська дослідниця С. Дрожжина [1], у 110 державах світу нині існує невідповідність між титульною нацією та офіційною мовою, позаяк часто держави не ставлять знак рівності між поняттями «культура нації» та «офіційна мова», відповідно – мають декілька офіційних мов. До них зазвичай відносять мову корінної національності та мову, яку населення країни вважає рідною. Отже, 47 (24%) держав мають більш ніж одну, а 149 – одну офіційну мову. При цьому тільки у 66 державах офіційна мова є мовою титульної нації, водночас лише у 49 країнах титульна нація є чисельною більшістю. Невеликі країни мають три офіційні мови: Бельгія – нідерландську, французьку, німецьку, Боснія й Герцеговина – боснійську, сербську, хорватську, Люксембург – німецьку, французьку, люксембурзьку. В Іспанії офіційна мова – іспанська, проте в місцях проживання мовних меншин активно використовують каталонську, баскську, галісійську мови. Шведське населення Фінляндії становить лише 300 тис. осіб, але держава узаконила другу офіційну мову – шведську.

Відтак держави змушені рахуватися з наслідками глобалізації, які відчутні вже не одне століття, почасти змінюючи статус і становище деяких мов у межах власних національних територій, забезпечуючи мир і суспільну злагоду. Останнє, власне, й провокує рішення про надання статусу офіційної мови не одній, а декільком мовам (наприклад, Швейцарія має чотири офіційні мови: німецьку, якою розмовляє 65% населення, французьку – 18%, італійську – 10% та ретороманську – 1%), про визначення так званого лінгвокордону (Бельгія). Відповідно в таких країнах національна культура і мова не асоціюються з поняттям етнічної ідентичності.

Україна у 2005 р. ратифікувала Хартію міноритарних мов, що дало їй змогу надати особливий статус російській мові, яка внаслідок історичних особливостей формування української нації є «рідною» для значної частини населення нашої країни. При цьому поняття *regional or minority languages*, як наголошує М. Козловець, не стосується так званих міжнародних мов (*international languages*), використання яких вийшло за межі етнонаціональних кордонів. Слово «регіональний» є контекстуальним антонімом слова «нетериторіальний» у сенсі «не пов'язаний з певною місцевістю», «розпорошений» [2, с. 464]. Тому, зрозуміло, що Хартія, яка передбачає захист мов насамперед від вимирання, не могла повною мірою відображати потреби мови, якою розмовляє шоста частина світу, а також низка країн колишнього СНД та Східної Європи.

Принагідно зазначимо, що не останню роль у наданні офіційного статусу не одній, а декільком мовам нині відіграє й бажання країн ідентифікуватися і

зайняти гідне місце у світі. Останнє сьогодні неможливо без знання інших мов, що, звичайно, викликає до них підвищену увагу. При цьому дедалі зростаюча тенденція до вивчення інших мов у свою чергу не лише «засмічує» традиційну мову іномовними зразками, а й почасти витісняє її з активного вжитку. Так, значний вплив англійської мови, на думку багатьох дослідників, відображається на мовленнєвій діяльності, «перемиканні кодів», мовній свідомості та й на всій системі національної мови. Поряд з історично сформованим домінуванням інших мов це призводить до фактичного співіснування, наприклад, у нашій країні «трьох національних кодів», постійне перемикання яких, а також змішування та інтенсивність міжмовних запозичень розхитують мовну норму. При цьому в українську мову активно проникають сьогодні не тільки англійські ідіоми, слова й значення, а й трапляються непоодинокі елементи англійської граматики.

Говорячи про загрози етнонаціональній культурній ідентичності, варто звернути увагу ще на один, на нашу думку, найбільш важливий момент – збереження традицій. Самобутність духовної етнонаціональної культури найбільш повно відображається саме в традиційних цінностях, оскільки вони виконують роль своєрідних ідеальних конструктів – культурних зразків. Історично вони є найбільш усталеними, а відтак найбільш стійкими настановами, що особливо важливо в сучасному мінливому, а відповідно – нестабільному світі, який здригається під впливом глобалізаційно- ідентифікаційної невизначеності. Загальновідомо, що у традиційних цінностях відображається властиве конкретному етносу розуміння добра і

зла, ставлення до природи, соціуму, праці, розуміння особистості та її ролі у суспільному житті тощо. Комплекс таких усталених зразків зберігається протягом століть і формує ядро етнонаціональної культури. Відтак традиційні цінності, що ґрунтуються на культурній пам'яті, релігії, сімейних традиціях, спільній історії, не можуть бути стрімко зруйнованими. Більше того, дослідники фіксують формування закономірної тенденції до так званого «культурного опору», який, власне, і ґрунтується на традиційних цінностях суспільства. Ядро культури найбільше не піддається глобальним тенденціям та натиску почасти радикального культурного імперіалізму та індустріалізму. Останнє у свою чергу і стає умовою та засобом встановлення більш тісних і складних культурних зв'язків. Процес глобалізації зумовлює однаковість товарів, стандартизацію навичок і прийомів у професійній діяльності, поширення поведінкових стереотипів, не пов'язаних з національною і культурною ідентичністю. Це, з одного боку, сприяє зближенню, розумінню, співпраці, а з другого – позбавляє національні культури історичної своєрідності, оригінальності й окремішності, а відтак викликає застереження з боку їх репрезентантів.

До речі, на сьогодні в Україні, можливо, чи не в єдиній серед європейських культур, збереглися надто значні пласти народної культури, представлені фольклором, різноманітними ремеслами, обрядами, народними святами, традиціями відзначення релігійних і світських подій. Для національної культури це має величезне практичне значення, позаяк саме в руслі традиційної культури формуються основні уявлення людини про світ, її ціннісна система, виникають

когнітивні зв'язки на основі відповідних знань про спільне минуле, регулюються норми всіх соціальних відносин тощо. Саме так зберігається спадкоємний зв'язок зі спільним історичним минулим, на основі якого, як відомо, і вибудовується перспектива майбутнього розвитку культури, впорядковуються і усталюються різноманітні відносини і зв'язки територіально-державної спільноти з навколишнім світом, визначаються умови її позиціонування серед інших спільнот. Надзвичайно багата етнічно-традиційна спадщина нашої країни – невичерпне підґрунтя для проведення різноманітних народних фестивалів і свят, ярмарків ремесел, інших культурних заходів, які не лише виховують власну молодь та стимулюють розвиток її творчої креативності у руслі національно-духовних традицій, а й приваблюють учасників та туристів з інших країн. Все це у підсумку дає змогу сформуванню неповторного образу України як самобутньої культури з багатими традиціями, яскравим і змістовно наповненим життям.

Зазначене вище дає підстави розглядати питання про збереження традиційної української культури, яка корелюється з поняттям культурної спадщини. Остання у свою чергу дедалі більше трансформується під впливом не лише глобалізаційних процесів, а й часових і природних умов в одну з найважливіших складових гармонійного розвитку не лише культури, а й усіх підсистем суспільного життя. Саме культурна спадщина, на думку дослідників, здатна стати «інструментом схоплювання диференційованої значущості норм і соціальних відносин минулого в нових інституційних рамках» [3].

Тому не дивно, що проблема збереження і самозбереження культурної спадщини як підґрунтя етнонаціональної ідентичності держави в останні десятиліття стала однією з базових у культурній політиці більшості країн світу. Увага до її збереження зумовлена насамперед дедалі зростаючими тенденціями до уніфікації та інтеграції світу під впливом глобалізаційних процесів, зокрема активізованих переходом до інформаційного суспільства, що негативно впливає на процеси формування національно-культурної ідентичності, а відтак вимагає її відтворення і підтримки з боку спільних і непорушних духовно-ментальних цінностей та матеріальних культурних зразків і пам'яток. У свою чергу глобальна ринкова економіка призводить до комерціалізації культури й інтенсивного формування споживацької свідомості, що орієнтується переважно на універсальні стандарти. При цьому якість сучасного культурного відтворення не забезпечує повною мірою достатньої стабільності, необхідної, зокрема, для модерного українського суспільства, яке, як відомо, знаходиться на стадії соціально-політичного та економічного реформування. За такої ситуації у суспільстві активізується розуміння того, що забезпечення цілісності нашої країни, адекватне і своєчасне реагування на зовнішні та внутрішні глобалізаційні виклики, а також формування умов для інтенсивного соціально-економічного та політичного розвитку тісно пов'язано з духовним розвитком країни, що опосередковано насамперед розвитком її гуманітарно-культурної складової. Звичайно, у сучасних умовах це неможливо здійснити без узгодженої і цілеспрямованої державної підтримки всіх підсистем культурної сфери.

Крім того, наша Україна – багатоетнічна держава, що у свою чергу вимагає у формуванні основних напрямів її культурної політики врахування всіх багатосторонніх аспектів побутування і особливостей взаємовідносин представників різних етносів, які проживають на території нашої країни. Основні умови – забезпечувати самобутній розвиток культур, цінностей і мов кожного з етносів. Лише за таких умов можливе життя з «іншими» на засадах толерантності, моральності, гуманізму, визначальним для яких є ставлення до іншого як до «цінності», про що наголошується у монографії М. Козловця «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» [2, с. 416]. Дослідник підкреслює, що стратегічним шляхом для України повинно стати приведення її культури у відповідність до європейських стандартів і світового рівня (...) Цього неможливо досягти примусовим шляхом, а лише на засадах створення відповідних умов. Із вирішенням цього завдання українське суспільство отримує доволі ефективний важіль консолідації суспільства і створення національної ідентичності, сформує модель власної культури з цивілізованими формами співвідношення різних її площин [2, с. 417].

Тому надмірне захоплення іншими цінностями і традиціями може призвести до активного супротиву. Оскільки, як ми вже зазначали, будь-яка культурна і політична дифузія породжує різкий опір, відбувається своєрідна «вакцинація» проти вірусів глобалізації. Завдяки цьому маргінальні меншини виходять на міжнародний ринок, а локальні культури стають модними. Крім того, дедалі частіше вчені наголошують, що хоча сьогодні у світі і домінують взірці, типові

для західної культури, проте функціонують вони перетвореними відповідно до локальних стандартів і місцевих умов, тобто як злокалізовані взірці, а не просто глобальні. Тому світ залишатиметься культурно диференційованим і надалі [5, с. 353–356].

При цьому варто пам'ятати, що «культурне самовизначення суб'єкта передбачає активну інтерпретацію моделей культурного розвитку інших спільнот і індивідуальностей, як і співвіднесення з ними. У підсумку визначається варіативний, імовірнісний характер культурної ідентифікації». Тому самоідентифікуватися без співвіднесення себе з іншими культурними ідентитетами та зразками у принципі неможливо, що порушує питання не «замкненості» та «ізоляваності», а розвитку міжкультурного діалогу на паритетних цивілізованих засадах. Останнє можна забезпечити лише на основі усвідомлення, що самостійне національне буття українського народу і його культури в глобалізованому світі, формування і збереження національної самототожності українців, як наголошує М. Козловець, мають бути забезпечені насамперед культурою, традицією, вірою і духовним імунітетом проти космополітичної системи стандартів й уніфікаційного «вирівнювання».

У цьому контексті доречно коротко згадати про етнічні конфлікти, оскільки строкатість етнічної структури більшості сучасних країн закономірно породжує різного роду проблеми, суперечності, напруженість, протистояння у відносинах між культурно неоднорідними спільнотами. Власне етнокультурна самоідентифікація і проявляється у прагненні зберегти і захистити культурний комплекс цінностей, який тісно пов'язаний з

рідною мовою, ментальністю, віруваннями, а також історичною пам'яттю, особливо щодо найбільших досягнень, а також жаклих трагедій.

Як відомо, в історичній ретроспективі конфлікти, породжені різними аспектами і проблемами ідентифікації, можуть мати затяжний характер і тривати навіть декілька десятиліть. Інші різко загострилися в останні 10–15 років. При цьому загальновідомо, що будь-який конфлікт, зокрема етнічний, починається з етнічної напруженості, особливого психічного стану етнічної спільноти, який формується в процесі відображення групою етнічною свідомістю сукупності несприятливих зовнішніх умов, що часто порушують інтереси етносу, дестабілізують його стан, ускладнюють його майбутній розвиток та заважають формуванню найбільш доцільних перспектив. Як і будь-який живий організм, етнічна спільнота або намагається протистояти таким деструктивним діям, або активно, почасти напружено, шукає форми адаптації, щоб послабити їх тиск. Тому стан міжетнічної напруженості можна розглядати як спосіб мобілізації внутрішніх психологічних ресурсів етносу з метою захисту своїх інтересів, не до кінця усвідомлених.

Незважаючи на культурно-мовні (недостатні, з точки зору етнічної меншини, використання її мови і культури в суспільному житті), конфесійні (не тільки через належність до різних релігій та конфесій, а й через відмінності в рівні релігійності сучасного населення) та культурні (від особливостей побутової поведінки до специфіки політичної культури) причини конфліктів, у системі функціонування кожної культурної спільноти закладено не лише відчуття

переваги власних етнічних, культурних чи релігійних цінностей як найважливішого механізму збереження етнічної спільноти і центральної зони її культури, а й механізми виховання у її представників поваги до інших культурних цінностей. Тому так важливо вивчати, знати і розуміти комунікативну символіку і культуру не тільки свого етносу, а й особливості комунікації представників інших народів. Зрозуміло, що останнє неможливо без щирого зацікавлення культурою, цінностями, стереотипами інших народів.

Загалом перед нашою багатонаціональною країною, особливо зараз, в умовах російської агресії, першочерговим постає завдання, з одного боку, забезпечити культурну різноманітність та розвиток всіх етнічних спільнот, які проживають на її території, а з другого – сформувати загальнонаціональну ідентичність як запоруку вироблення ідеаціональної єдності. Це не може бути вирішене без формування відповідної цілісної системи полікультурної освіти, яка стимулюватиме синтези ідентичності та інтегративності у трансформації культури.

Остання, на думку українського дослідника С. Терно [6], у теоретичній сфері передбачає:

- 1) вироблення і конкретизацію на державному рівні спільних стрижневих громадянських цінностей, патріотизму та загальнонаціональної ідентичності, що могли б згуртувати націю;
- 2) формування загальнонаціональної інтеграції на засадах створення подвійної ідентичності (етнічної та громадянсько-національної);
- 3) пошук важелів інтенсивного взаємопроникнення та інтеграції

етнокультурних розбіжностей, які накладаються на регіонально-культурні відмінності у цінностях.

У практичній сфері така система полікультурної освіти передбачає:

1) гарантування прав і рівних можливостей для задоволення потреб та інтересів усіх етнічних, культурних та релігійних громад, які проживають на території нашої країни;

2) формування плюралізму навколо соціальної згуртованості та прихильності до стрижневих цінностей;

3) організацію загальноукраїнських освітніх проєктів, які передбачали б активне спілкування представників різних регіонів, включаючи використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

4) прищеплення у процесі освіти як загальнолюдських, так і загальнонаціональних цінностей;

5) налагодження міжкультурного діалогу між російською та українською громадами шляхом спільних проєктів;

6) подолання загрозливої тенденції до поділу українців на «східняків» та «західників»;

7) забезпечення консолідаційної єдності української еліти на основі усвідомлення спільних громадянських цінностей та необхідності формування загальнонаціональної української ідентичності [6, с. 144–145].

Полікультурна освіта насамперед, можливо, передбачає формування етнонаціональної ідентичності. Адже загальновідомо, що етнічна ідентичність більше пов'язана з культурою, а національна – з державним утворенням у межах певної території, спільним громадянством тощо. Водночас оскільки в умовах глобалізації знайти моноетнічні

культурно-державні утворення дуже важко, то використання поняття «етнонаціональна ідентичність» може бути навіть більш коректним, позаяк не акцентує уваги лише на національно-громадянській ідентичності, а й апелює до того, що в її межах можуть співіснувати й інші ідентичності – етнічні.

Відтак до основних чинників захисту національної самототожності можна віднести: розвиток основних ідентитетів – мови і традицій; збереження культурної спадщини, традиційної культури; формування ідеаціональної єдності, розвинутої системи полікультурної освіти.

Активні процеси культурно-інформаційної глобалізації розмивають підвалини культурної самототожності, а найбільше – традиції і мову. Тому багата етнічна традиція України вимагає підвищеної уваги, що зумовлено такими тенденціями: уніфікацією, ринковою економікою, що призводить до комерціалізації культури, інтенсивного формування споживчої свідомості, орієнтованої здебільшого на універсальні стандарти. Домінуючими негативними викликами у вітчизняній мовній сфері є міграція і полікультурність, що провокують перемішування, перетин вітчизняних кордонів іномовними зразками. Для забезпечення суспільної злагоди будь-які держави, зокрема Українська, змушені надавати статус офіційної декільком мовам, визнавати існування лінгвокордону; необхідна інтеграція, яка провокує бажання країни ідентифікуватися, зайняти своє місце у світі, що неможливо без знання інших мов. Це «засмічує» мову міжмовними за позиченнями, розхитує мовну норму.

Однією з причин кризи вітчизняної самототожності в Україні є також відсутність чіткої інтегративної ідеології, яка

визначала б основоположні принципи, довгострокову мету та перспективи всіх суспільних перетворень. Ці твердження можна вважати основоположними для формування ідеаціональної єдності, без якої не може існувати будь-яка держава як окремішня культура, оскільки домінування чуттєвої та ідеалістичної системи призводить до кризи (П. Сорокін), відсутні перспективи для розвитку національного організму (Я. Ісаєвич), втрачено віру і консенсус з приводу переконань і норм, які керують соціокультурною взаємодією, що призводить до депривації (Т. Гарр).

Висновки. Таким чином, багатоетнічність нашої країни вимагає формування основних напрямів гуманітарно-культурної політики з врахуванням багатосторонніх аспектів взаємовідносин представників різних етносів, забезпечення їх самобутнього розвитку на засадах плюралізму, соціальної згуртованості, толерантності, моральності, гуманізму, що неможливо без цілісної системи полікультурної освіти, яка передбачає: єдність еліти на основі усвідомлення спільних громадянських цінностей та їх конкретизації; формулювання національної ідеї; формування загальнонаціональної інтеграції на засадах подвійної ідентичності (етнічної та громадянсько-національної); пошук важелів інтеграції етнокультурних розбіжностей, зумовлених регіонально-культурними відмінностями; організацію загальноукраїнських освітніх проектів для спілкування представників різних регіонів, налагодження діалогу між українською та російською громадами, подолання тенденції до поділу українців на «східняків» та «західняків».

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрожжина С. В. Культурна політика як проблема сучасного соціокультурного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / Донецький національний ун-т. Донецьк, 2004. 17 с.
2. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
3. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
4. Любимцев К. В. Культура модернізуючого общества: между прогрессом и традицией. *Знание. Понимание. Умение*. 2010. № 1. С. 70–74.
5. Ручка А. Особливості культурної глобалізації. *Проблеми розвитку соціологічної теорії*. Київ, 2004.
6. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.

REFERENCES

1. DROZHZHYN, S. (2004). *Cultural Policy as a Problem of the Modern Socio-Cultural Process*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in Philosophy, specialty 09.00.03]. Donetsk National University. Donetsk, 17 p. [in Ukr.]
2. KOZLOVETS, M. (2009). *The Phenomenon of National Identity: Challenges of Globalization: a Monograph*. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing House, 558 p. [in Ukr.]
3. KRYMSKYI, S. (2003). *Requests for Philosophical Meanings*. Kyiv: PARAPAN, 240 p. [in Ukr.]
4. LIUBIMTSEV, K. (2010). Culture of Modernizing Society: Between Progress and Tradition. *Znanie. Ponimanie. Umenie* (Knowledge. Understanding. Skill), № 1, pp. 70–74. [in Rus.]
5. RUCHKA, A. (2004). Peculiarities of Cultural Globalization. *Problems of the Sociological Theory Development*. Kyiv. [in Ukr.]
6. TERNO, S. (2009). *Critical Thinking – a Modern Dimension of Social Science Education*. Zaporizhzhia: Prosvita, 268 p. [in Ukr.]